

О. В. Делія

кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри державної політики та суспільного розвитку
Національної академії державного управління при Президентові України

СУКУПНІСТЬ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПІЗНАННЯ СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Актуалізовано значення середовища державної політики для формування та реалізації державно-політичного процесу. Проаналізовані та подані методологічні підходи щодо розгляду середовища державної політики в науковому дискурсі. Окреслене практичне значення вказаних підходів для державно-політичного процесу.

Ключові слова: публічне управління, державна політика, середовище, методологічний підхід, простір, умови, місце, територія.

Постановка проблеми. Осмислення онтологічних аспектів державної політики актуалізує ґрунтовний аналіз методології вивчення середовища державної політики. Останнє актуалізує дослідження сукупності методологічних підходів до пізнання середовища державної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання середовища державної політики, впливу окремих його складників на державно-політичний процес стали предметом наукового аналізу у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників – Дж. Андерсона, В. Тертички, В. Купрія, А. Сельського, О. Валевського тощо. Проблематика середовищного підходу в окремих галузях наукового знання була піддана детальному дослідженню в наукових студіях російських вчених – Н. Барсукової, В. Шимко, В. Генисаретського тощо.

Водночас результати аналізу стану проблеми в науковій літературі засвідчили відсутність комплексного дослідження, яке б систематизувало методологічну складову частину вивчення середовища державної політики.

Мета статті – проаналізувати сукупність методологічних підходів до пізнання концепту «середовище державної політики».

Виклад основного матеріалу. Аналіз застосування поняття «середовище» дає підставу для виокремлення двох доктринальних підходів щодо тлумачення кон-

цепту. Отже, середовище подається як заповнений простір, основною сутнісною характеристикою якого є якісна однорідність у межах певних кордонів, і як оточення ("environment"), тобто сукупність елементів, взаємодія між якими становить простір і умови життя суб'єкта. Водночас результати попередніх досліджень свідчать, що змістовне наповнення концепту «середовище» розкривається через ряд фундаментальних категорій: простір, місце, оточення, умови і впливи, які й утворюють теоретичну основу концепту [1]. У свою чергу, принципи та логіка наукового пізнання актуалізують детальний теоретичний аналіз визначених категорій із метою окреслення органічно властивих характеристик середовища.

Просторовий вимір властивий майже усім державно-політичним процесам. З одного боку, просторово-часовий континуум державної політики проявляється в осмисленні її як напряду дії, процесу, який проходить певні етапи формування та розвитку, з іншого боку, в межах одного простору одночасно існують підпростори (субпростори) з активною та пасивною участю у державно-політичному процесі, миттєвим і повільним рівнями реакції на державно-політичні прецеденти [2]. Диференціація суб'єктно-об'єктного складу державної політики, зокрема, здійснюється завдяки його просторовій локалізації. Введення до публічно-управлінського наукового дискурсу категорії «публічний простір» дає змогу осмислити простір як

висхідну точку, сферу дії державної політики. У цьому сенсі державно-політичний простір постає областю колективної дії, визначається приматом ролі держави як публічної влади, яка конструює публічний простір. Публічна влада претендує на здійснення колективної дії, бере на себе відповідальність за колективний інтерес приватних індивідів, визначає ступінь актуальності тих чи інших проблем, а також говорить від імені інших [3].

Разом із тим публічний простір є середовищем комунікації, продукування і транслявання суспільної думки. Стрижневою характеристикою публічного простору є взаємоприйнятність. Середовище публічного простору у цьому аспекті охоплює і творців, і суб'єктів та визначається людськими взаєминами «всередині груп, що прагнуть до спілкування за інтересами, у просторах, що відповідають смисловим структурам цих інтересів» [4].

Отже, осмислення концепту «середовище» за допомогою стрижневої категорії простір, дає змогу формулювати середовище як цілісний феномен, який має матеріально-процесуальну природу. Визначальними характеристиками середовища державної політики у цьому контексті є поєднання просторово-темпоральної та діяльнісної складових елементів. Перший складовий елемент, завдяки просторовому позиціюванню явищ одне щодо іншого, уможливорює осмислення середовища державної політики як цілісності, яка розвивається у часі, та дає змогу виробити загальні правила, дійти консенсусу тощо. Розуміння середовища державної політики як публічного простору, в якому поєднується провідна роль держави та суспільна думка, дає змогу трактувати середовище як сукупність суттєвих взаємозв'язків, що зумовлює поведінку суб'єктів, має для них визначальну вагомість та цінність.

Досліджене підвищення ролі соціального простору, так званий «просторовий переворот» у процесах пізнання, зумовив обґрунтування модерних міждисциплінарних вимірів середовища державної політики, які, зокрема, визначаються наявністю в тезаурусі державної політики топологічних та метричних характеристик реальності: локація, периферія, центр, диспозиція

та взаємодія «місць» суб'єктно-об'єктного складу державної політики тощо.

Так, популяризація диспозицій різноманітних «місць», що знаходиться в основі туристичної політики, створює масштабні мотивації, що залучають людей до зміни поведінки чи способу життя, шляхом демонстрації привабливості перебування саме у цьому місці. Водночас глобалізація, електронні технології, окрім інтенсифікації туризму, сприяли оформленню принципово нових ментальних форм просторової поведінки людей – появи груп «неономадів», від топ-менеджерів до «трейлерних» мандрівників.

Вихід на перший план смислових і змістовних установок сучасного просторового виміру державної політики зумовлює появу в державно-політичному процесі проблематики «місця», його сприйняття, уточнення диспозицій культурно-історичних цінностей, навколо яких відбувається соціальна консолідація. Зокрема, одним із формальних наслідків цих процесів є конструювання феномену регіоналізації у сенсі появи нових підходів до аналізу ідентичності: регіональних, локальних ідентичностей, ідентифікації з місцем, середовищем, із місцеперебуванням.

Комбінації таких горизонтальних ідентичностей (життєвих сфер) становлять основу соціальної ідентичності в колективних, індивідуальних її формах. Остання здійснює соціально-когнітивний вплив на державну політику через усвідомлення прав як домагань: територіальних (екологічних, земельних, щодо території як місця проживання), природно-антропологічних (житлових, демографічних), духовно-культурних (вірування, символи, культура, мова), суб'єктно-професійних (володіння і виробництво). Соціальна ідентичність спонукає до дій на захист своїх прав та інтересів через участь, на початковому етапі, у суспільних об'єднаннях і громадянських акціях. Це, в свою чергу, забезпечує створення проміжної суспільної ланки між життєвими сферами людей та державною політикою.

Отже, концептуалізація політики ідентичності в рамках державно-політичного процесу зумовлена намаганням держави враховувати та використовувати іденти-

фікацію громадян як неінституціональний політичний ресурс [5]. Ефективність політики ідентичності у вітчизняних умовах, на думку дослідників, має визначатись: переходом до інклюзивної моделі ідентичності та перспективного типу її тлумачення, актуалізації смислів національної ідентичності, сприяння державою пошуку компромісних рішень, формуванням просвітницького дискурсу та інтерпретаційної культури навколо проблем ідентичності, заборонаю на використання проблем ідентичності в маніпулятивних соціальних технологіях, обмеженнями радикальних змін у національному законодавстві тощо [6].

Таким чином, аналіз категорії «місце», поряд з аналітичними процедурами пізнання середовища як місця соціальної взаємодії, набору феноменів, фактів, речей, окреслює семантичну складову частину процесу цього усвідомлення. Середовище отримує ознаки суб'єктивної цілісності та формується як складна система смислів, що наповнює емпірико-раціональну реальність. У цьому контексті категорія «місце» наділяє середовище державної політики соціально-когнітивною сутністю, яка дефінується у понятті «ідентичність».

Структурованість, організованість середовища, вираження його суті через певну протяжність, орієнтованість у просторі, обсяг, передбачає застосування для його дефініції демаркаційних концептів: територія, кордон тощо. Сучасні дослідження інтерпретують територію держави як простір для різного роду соціальних конструкцій, зокрема, влади. В основі такої упередженої субстанції перебувають: функціональна взаємодія, соціальні інститути, політична мобілізація та ідентичність. Основне завдання територіальної політики у такому разі полягає в уніфікації взаємин між значеннями території, що виникають [7]. Концептуальним є те, що територія пов'язана з кордонами та їхньою непроникністю. Водночас усталена ідея кордону як атрибутивної характеристики державної територіальності в розрізі сучасних дискурсивних практик доповнюється категоріями ідентичності, простору та соціальних уявлень, осмислюється крізь призму політики, сприйняття та практики,

концепції «світ без кордонів» [8]. У цьому контексті до розуміння кордону як формальної ознаки державного суверенітету додається інтерпретація кордону у категоріях простору.

К. Кокс (Cox K.R.) стверджує: «Говорячи про територію, треба говорити про територіальність і навпаки» [9]. Територіальність державної політики полягає в оволодінні, оформленні та переформатуванні певного простору, встановленні та структуруванні у ньому визначених взаємин. Отже, територіальність осмислюється як базовий вимір державної політики, а територія об'єктивно включається у державно-політичний процес, незалежно від нашої волі чи бажання.

Вагомим досягненням сучасних інтерпретацій державної політики з позицій територіальності стало поглиблене розуміння значення її локального рівня. Нині місцеві територіальні спільноти як локальні суб'єкти є активними учасниками державно-політичного процесу та центрами впливу на державну політику. Так, висока суспільно-політична активність угорської громади у Закарпатській області забезпечила отримання широкої культурної автономії та представництва на усіх рівнях влади, право на подвійне громадянство та регіональний статус угорської мови тощо.

Глобалізаційні та інтеграційні виклики, як було зазначено, виснажують логіку осмислення середовища державної політики у категоріях територіальності, оскільки ототожнюються з феноменом детериторіалізації. Водночас, на наше глибоке переконання, детериторіалізація лише підкреслює значення території як означальної характеристики середовища державної політики, яка перестає обмежуватись кордонами окремої держави. Оскільки, аби щось детериторіалізувати, треба, щоб це вже мало територіальні ознаки, було пов'язане з територією. Окрім того, «батьки-засновники» концепції, Ж. Дельоз і Д. Гваттарі, процеси детериторіалізації пов'язували з паралельним процесом – ретериторіалізацією, яка розуміється як повернення значущості території.

Отже, територіальність середовища є його важливою характеристикою та зумовлена генетичним прагненням суб'єкта

формувати власне середовище. Принцип територіальності залишається провідним параметром державно-політичного процесу, а територія може бути інтерпретована як середовище цього процесу. Разом із тим у рамках сучасних досліджень середовище державної політики «переростає» принцип територіальності, виходить за рамки зовнішнього обмеження, зберігаючи свою суб'єктність. Водночас цей факт лише підкреслює значення території для вироблення державної політики.

Трактування середовища державної політики як оточення ґрунтується на теоретичних установах системної методології. Стрижнева ідея теорії систем – усі явища за межами системи є середовищем системи – зумовлює формулювання середовища державної політики як сукупності елементів, що створюють зовнішні межі політичної системи і водночас виходять за сферу функціонування такої системи (Д. Істон). Більшість здійснених спроб наукових узагальнень щодо визначення середовища державної політики також перебувають у предметному полі системних уявлень, трактуючи середовище як сукупність зовнішніх щодо системи чинників, сил, впливів. Акцентуванню підлягають лише окремі структурні характеристики поняття. Так, Дж. Андерсон до середовища державної політики включає соціальні та економічні явища, феномени, біологічне середовище тощо [10]. В. Шахов, В. Купрій, В. Тертичка постулюють компонентну структуру середовища вироблення державної політики, розглядаючи дефініцію як сукупність 1) оточуючого середовища, навколишнього середовища та власне середовище; 2) оточуючого (зовнішнього) середовища, проміжного (дотичного) середовища [11].

Беззаперечно, розгляд середовища як оточення в рамках системного підходу має своїм підґрунтям взаємну зумовленість суб'єкта і середовища, неможливість їх окремого функціонування. Водночас сучасні дослідники наполягають на недостатності традиційних системних уявлень щодо пізнання середовища, над усе, в частині переносу системного підходу в предметну сферу соціального знання без розроблення спеціалізованого методично-

го інструментарію, без урахування аксіологічної специфіки соціальних систем. Критиці піддається структурно-функціональний розгляд середовища як додатку системної теорії, що позбавляє середовища онтологічної специфіки.

Постульована тотожність середовища й оточення, ієрархічність їх взаємин, за умови більш детального розгляду викликає питання. Насамперед, в узвичаєному словосполученні «оточуюче середовище» поняття постають як взаємодоповнюючі, що ставить під сумнів їх синонімічність. Звернення до етимології поняття «середовище» та його іншомовних відповідників дає змогу зафіксувати поєднання двох поглядів щодо розуміння середовища: середовище як оточення живого чи неживого суб'єкта та середовище як «середина», «осереддя».

Окремі дослідники, піддаючи аналізу взаємозв'язок двох поглядів, водночас обстоюють цілковиту реальність їх відособлення. Так, якісні зміни людських взаємин у контексті формування громадянського суспільства можуть відбуватись за умов стабільного чи незмінного державно-політичного процесу (оточення). І, навпаки, за умов високої організованості людських взаємин, громадянської активності, державно-політичний процес як оточення зазнає радикальних змін.

Отже, середовище постає самостійним суб'єктом розгляду, який має свої структури та закономірності функціонування. Проблема очевидності взаємозв'язку двох поглядів розв'язується формулюванням середовища державної політики як співвідношення оточення як впливу та контексту як області безперервної взаємодії.

В основі трактування середовища як умови існування, функціонування чи розвитку суб'єкта також перебувають методологічні орієнтації системного підходу, що зумовлює розуміння функціоналу середовища як системи впливів на те, що знаходиться у середовищі чи взаємодіє з ним (середовище дорівнює умовам). На відміну від «нейтральних» понять, із позиції впливу на суб'єкт чи оточення, – територія або простір – середовище концептуалізується як сумарний індекс впливів, сутність яких визначається метою і суб'єк-

тним складом середовища, на суб'єктний склад чи оточення середовища [12].

Середовище державної політики у цьому контексті постає цілісною сукупністю різнопланових ситуацій, особливостей реальної дійсності, під час яких відбувається вироблення державної політики та/або її реалізація [13]. У цьому контексті варто зробити акцент на взаємній зумовленості і зворотності впливу в системі «суб'єкт – середовище». Продукти політики впливають на зовнішнє середовище – економічні, соціальні, політичні чинники, а середовище справляє зустрічний вплив на продукти політики [14, с. 55–58]. Так, інформатизація суспільства, висока активність в мережевому середовищі сформувала новий тип взаємодії органів державної влади із громадським сектором, запустила процеси транспарентності, громадського обговорення проектів, реалізованих державно-політичних рішень у віртуальному комунікативному просторі. Водночас, існує і зворотній процес: через брак самодіяльних і регулярних виступів у мережах політичні сили намагаються організувати їх із метою поширення свого впливу та успіху на виборах [15].

Висновки та пропозиції. Результати проведеного аналізу методології пізнання середовища державної політики дали змогу окреслити сукупність методологічних підходів, основу якої склали: просторова інтерпретація середовища державної політики, теоретичні установки системного підходу та феноменологічний підхід. У цьому контексті актуальності набуває суб'єктний аналіз середовища державної політики.

Список використаної літератури:

1. Делія О.В. Категорії концепту «середовище»: теоретичний аналіз / О.В. Делія // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 17. – С. 92–95.
2. Леслі А.П. Аналіз державної політики / А.П. Леслі. – Київ : Основи, 1999. – 423 с.
3. Диденко М.А. Концептуалізація публичності: основні підходи / М.А. Диденко // Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. пр. – К.: ІС НАН України, 2008. – Вип. 11. – С. 52–62.
4. Раппапорт А. Пространство и субстанция. Часть 3. Публичное пространство / Раппапорт А. Academia. Архитектура и строительство. – 2012. – № 4. – С. 8–11.
5. Волкова О.А., Капицын В.М. Идентификация как объект изучения в политической социологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://istina.msu.ru>.
6. Політика ідентичності: основні завдання та механізми реалізації. Наукова доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
7. Цветкова О.В. Политическая лимология: концепт границы / О.В. Цветкова // Региология – 2015. – С. 5–13.
8. Колосов В. Теоретическая лимология: новые подходы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intertrends.ru>.
9. Cox K.R. Political geography: territory, state and society. / Cox K.R. Oxford : Blackwell, 2002. – P. 29.
10. Anderson J. Public policymaking. Anderson J. – NY: Houghton Mifflin Company, 1997. – 355 p.
11. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: [навч. посіб.] / Кол. авт.: О.І. Валуєвський, В.А. Ребкало, М.М. Логунова та ін.; За заг. ред. В.А. Ребкало, В.В. Тертички. – К.: Вид_во УАДУ, 2000. – 230 с.; Купрій В., Тертичка В. Конспект лекцій «Соціально-політичне середовище державної політики» / Купрій В., Тертичка В. – К., 2009. – 43 с.
12. Кутовая С.В. Трансформация социального пространства региона : автореф. дис. ... докт. социол. наук / С.В. Кутовая. – Хабаровск : Институт комплексного анализа региональных проблем Дальневосточное отделение Российской академии наук, 2015 г. – 41 с.
13. Соціально-політичне середовище державної політики / Уклад. В.О. Купрій – К.: НАДУ, 2009. – 76 с.
14. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.
15. Третьяк О.А. Влияние новостных коммуникативных Интернет-сетей на развитие публичной сферы политики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2011/11-12/2011113.html>.

Делия О. В. Совокупность методологических подходов к познанию среды государственной политики

Актуализировано значение среды государственной политики для формирования и реализации государственно-политического процесса. Проанализированы и представлены методологические подходы к рассмотрению среды государственной политики в научном дискурсе. Очерчено практическое значение указанных подходов для государственно-политического процесса.

Ключевые слова: *публичное управление, государственная политика, среда, методологический подход, пространство, условия, место, территория.*

Delia O. The totality of methodological approaches to the study of the state policy environment

The significance of the state policy environment for the formation and implementation of the state-political process is actualized. Methodological approaches to the consideration of the state policy environment in scientific discourse are analyzed and presented. The practical significance of these approaches for the state-political process is outlined.

Key words: *public administration, state policy, environment, methodological approach, space, conditions, place, territory.*